

potvrđuje analiza prezimena iz pulskih matičnih knjiga. Analizirajući podatke o doseljenicima s područja habsburške Istre, autor se osvrće na učestalost spominjanja svakog pojedinog od 31 mjesta (npr. Žminj 96 upisa, Pićan 74 upisa itd.). Što se tiče vrste izvora, najviše su zastupljene matice umrlih, a nešto manje matice vjenčanih i krštenih. Najmanje podataka ima u popisima krizmanih. Autor je pomoću tablice statistički prikazao vrste izvora. Na samom kraju, Bertoša zaključuje da postojanje državne granice nije predstavljalo zapreku migracijskim kretanjima i da migracije s područja austrijske Istre u Pulu predstavljaju interesantan doprinos boljem poznavanju veza između habsburške Istre i južnog dijela poluotoka.

Poslije 30. poglavlja u knjizi se mogu pronaći tri priloga, od kojih su dva priložena u vidu tablice, a treći je tekstualan. U prvom prilogu radi se o usporedbi broja krštenih, krizmanih, vječanih i umrlih doseljenika iz austrijske Istre u Pulu od 1613. do 1817. Drugi prilog navodi broj umrlih doseljenika iz austrijske Istre po dobnim skupinama, na primjer u dobi od 21 do 30 godine umrlo je 13 osoba. Posljednji i najveći prilog je cjeloviti popis doseljenika s područja austrijske Istre (sastavljen kronološkim redom na temelju podataka iz pulskih matičnih knjiga od 1613. do 1817).

Iza priloga slijede iscrpne bilješke (319 fusnota), kojima je autor dodatno objašnjavao riječ ili dio teksta u svom djelu, usmjeravao na dodatno istraživanje ili navodio korišteni izvor. Popis korištenih izvora i literature Bertoša je pregledno prikazao u tri kategorije. Prva kategorija su arhivski izvori (državni i privatni), druga kategorija je literatura (knjige i članci), navedena abecednim redom prema prezimenu autora, i treća kategorija su rječnici kojima se autor služio.

Na kraju ove vrlo zanimljive knjige, koja je u autorovoj maniri sustavna i pregledna, činjenično i spoznajno slojevita, ali vrlo precizna u analizi, uvršteni su redom sažeci na hrvatskom, talijanskom, engleskom i njemačkome jeziku, te kazala mjesta, imena, nazivlja i bilješka o autoru. Na posljednjim, nenumeriranim, stranicama knjige nalazi se sadržaj.

Sara Vukušić Glavan

Dr. Ante Trumbić (1864.-1938.): Životopis kroz spise osobnog arhiva u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu. Katalog u povodu 150. obljetnice rođenja dr. Ante Trumbića, prir. **Mihaela Kovačić i Marko Trogrlić**. Split: Sveučilišna knjižnica u Splitu i Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, 2015, 287 str.

U sklopu fundusa Sveučilišne knjižnice u Splitu od 1939. nalazi se i osobni arhiv Ante Trumbića (1864-1938), jedne od najznačajnijih osoba u modernoj političkoj povijesti Hrvatske. Sto i pedeseta obljetnica Trumbićeva rođenja bila je ujedno prigoda da se posebno organiziranom izložbom, postavljenom u prostoru Sveučilišne knjižnice u Splitu, ova bogata ostavština predstavi javnosti. Tom prilikom objavljena je i monografija koja donosi nova promišljanja Trumbićeva lika i djela. Kompleksnost Trumbićeve pragmatične politike uvijek iznova privlači znanstvenu javnost, potpirujući istraživački interes. Prilagođavajući se različitim političkim okolnostima, Trumbić je kao konačni ishod svoga političkog angažmana priželjkivao ostvarenje projekta koji je počivao na principu hrvatskog državnog prava. Sukladno tome, smatrao je neminovnim prikloniti se različitim integracijskim projektima hrvatskog predznaka, kao i šireg regionalnog pridruživanja, dok je u vrlo teškim okolnostima međunarodne politike bio primoran opredijeliti se za onaj scenarij koji bi bio manje nepovoljan u odnosu na konačan politički ideal. Spomenuta arhivska građa predstavlja dragocjen izvor podjednako za poznavanje javnog djelovanja ove vodeće ličnosti društvenog i političkog života Dalmacije i Hrvatske u periodu od 1880-ih do potkraj 1930-ih, kao i za proučavanje političkih i društvenih prilika u Splitu, Dalmaciji i Hrvatskoj u navedenom razdoblju.

Sabirući političku dokumentaciju i korespondenciju koju je izmjenjivao s javnim osobama, Ante Trumbić je na samom početku svog društveno-političkog djelovanja započeo s formiranjem osobnog arhiva, pri čemu su mu u toj namani pomagali i najbliži suradnici, poput Jurja Biankinija, Frana Supila, Josipa Smodlake i drugih. Trumbić je osobno organizirao tematske

cjeline, unutar kojih je prikupljao dokumentacij-ska svjedočanstva. U svim daljnjim sređivanjima arhivske građe, uključujući i najrecentniju iz 2014, nastojalo se poštovati raspored građe koji je uspostavio sam Trumbić, sistematizirajući je ponajprije tematski, a kronološki tek unutar svake od pojedinih tematskih cjelina. Tako raspodijeljenoj građi, u međuvremenu, arhivska struka dodijelila je signaturni niz.

Građu Trumbićeva arhiva sačinjavaju većinom rukopisi. Unutar te kategorije naročitu važnost predstavlja Trumbićeva prepiska s brojnim istaknutim suvremenici. Posebnu arhivsku vrijednost predstavljaju koncepti Trumbićevih pisama, jer većina izvornih pisama ostaje izvan dohvata današnjeg istraživača, još od trenutka kada su odasлана na različite adrese. S tim u vezi treba spomenuti i važnost sastavljenog *Indeksa korespondenata* koji također nalazi mjesto unutar stranica ovog kataloga. Nesumnjivo pripomaže zornijem sagledavanju širine Trumbićeva društveno-političkog angažmana, predstavljajući se istovremeno i kao praktično pomagalo u svakom budućem istraživačkom radu. Korespondencija s Jurjem Biankinijem, Franom Supilom, Perom Čingrijom, Josipom Smodlakom i drugima ujedno predstavlja dragocjeni izvor u proučavanju političkog djelovanja spomenutih istaknutih javnih ličnosti. Unutar rukopisnog dijela građe treba spomenuti i različite dopise, sastave i bilješke. Posebnu kategoriju Trumbićeva arhiva predstavljaju tiskovine, odnosno različite tiskanice, plakati, leci, kartografska građa, serijske publikacije, isječci iz serijskih publikacija te čestitke i posjetnice koje su prikupili Trumbić i njegovi suradnici, referirajući se na društveno-političku stvarnost koje su i sami bili aktivni sudionici.

Iako ovaj katalog uvodno sadrži dvije studije - onu Marka Trogrlića, koja se referira na početnu fazu Trumbićeva političkog djelovanja u okviru Dalmatinskog sabora, i onu biografskog karaktera, Mihaele Kovačić, koja prati sve etape Trumbićeva političkog djelovanja - izuzetna vrijednost monografije nesumnjivo leži u dijelu koji nosi naslov *Inventarni popis Arhiva dr. Ante Trumbića*. Priređivači kataloga - već spomenuti dvojac - ovim su inventarnim popisom cjelokupnoj

monografiji odredili glavni smisao, predstavljajući cjeloviti sadržaj Trumbićeva arhiva navođenjem svakog pojedinačnog dokumenta koji posjeduje. Kako je već i spomenuto, svaka jedinica građe primarno je grupirana unutar različitih tematskih cjelina, koje je po *fasciklama* i *kartolarima* uspostavio još sam Trumbić, pa tek onda kronološki, unutar svake pojedine tematske cjeline. Da bi se olakšalo konzultiranje i svaki budući istraživački rad, ovako grupiranu građu nastojalo se sistematizirati izradom tzv. *Klasifikacijske sheme*, rasporedivši arhivalije prema serijama i podserijama. Tako je na logičan i praktičan način građa povezana uz određene teme i razdoblja.

Serijski *Osobni dokumenti i prilozi za biobibliografiju Ante Trumbića* svojim podserijama razlučuje osobne dokumente (1856-1938) od imovinsko-pravne dokumentacije, privatne korespondencije te različitih priloga za Trumbićevu biobibliografiju. Serijska *Odvjetnički rad* dokumentira Trumbićevu odvjetničku karijeru u Splitu (1894), potom u Zagrebu (1923-1929). Unutar spomenutog, posebne podserije sačinjavaju dokumenti vezani uz sudske procese koji su se vodili protiv Stjepana Radića (1925) te Vlatka Mačkega (1929), gdje je Trumbić bio angažiran u svojstvu njihova odvjetnika.

Serijski *Političko djelovanje (1882.-1938.)* ujedno je strukturalno najkompleksnija. Unutar svojih devet podserija, gdje je svaka opet dodatno podstrukturirana, arhivskom građom dokumentiraju se sve faze Trumbićeva političkog djelovanja.

Podserijska *Dalmatinska Stranka prava 1891.-1914.* prati prvu fazu Trumbićeva političkog angažmana. U doticaj s pravaškim idejama došao je za vrijeme studija prava u Beču i Grazu, stupajući u kontakte s pravašima iz Banovine: Starčevićem, Folnegovićem, Kumičićem i Harambašićem. Trumbićev povratak u Dalmaciju nakon završenog studija podudarao se s preuzimanjem dalmatinskih općinskih vijeća od strane Narodne stranke. Nakon pobjede narodnjaka u Trogiru 1887, mladi odvjetnik postao je prvim hrvatskim tajnikom spomenute općine. Ova kratkotrajna trogirska epizoda označila je početak aktivnog društveno-političkog rada Ante Trumbića, koji

je ubrzo nastavljen u Splitu započetom odvjetničkom karijerom. Uspješna samostalna odvjetnička praksa omogućila mu je veoma brzo ekonomsku neovisnost od državnih institucija, odnosno mogućnost političkog djelovanja u skladu s vlastitim uvjerenjima. Nezadovoljstvo oportunističkim držanjem dalmatinskih narodnjaka spram austrijske politike Trumbić je krajem 1880ih, uz već prisutnu vjerski orijentiranu pravašku struju, nastojao profilirati novim pravaškim političkim smjerom u Dalmaciji, ovaj put liberalnog predznaka. S obzirom da je, uz spomenute dvije, postojala i treća frakcija dalmatinskih pravaša, glavnina Trumbićevih nastojanja tijekom 1890ih bila je usmjerena na stvaranje jedinstvene dalmatinske Stranke prava. S tim ciljem, tijekom posljednjeg desetljeća 19. stoljeća Trumbićev angažman obilježen je koordiniranim radom s dalmatinskim podružnicama, podjednako kao i s onima iz preostalih dijelova Trojednice. Zajednički program bio je usmjeren na stvaranje jedinstvene svehrvatske Stranke prava te rješenje hrvatskog nacionalnog i državnog pitanja unutar granica Monarhije.

Podserija *Politika »Novog kursa« 1903.-1914.* sadrži dokumente koji prate novu etapu Trumbićeve političke inicijative. Već su događaji uslijed Hedérvarijeva krutog mađaranskog režima u Banskoj Hrvatskoj tijekom 1903. rezultirali energičnom podrškom dalmatinskih zastupnika »prekovelebitskim Hrvatima«. Istovremeno, kao reakcija na centralistička i germanizacijska nastojanja Beča u upravljanju dalmatinskom pokrajinom, saziv pokrajinskog Dalmatinskog sabora iste godine očitovao je sasvim novo političko raspoloženje dalmatinskih političara u odnosu prema Beču, koje je poprimilo jasna protuaustrijska nastojanja. Upravo je angažman Ante Trumbića, zastupnika Stranke prava u sazivu ovog pokrajinskog sabora, u tome odigrao značajnu ulogu. Trumbić je 1905. postao potpredsjednik novooosnovane Hrvatske stranke, koja je združila dalmatinske pravaše i narodnjake u okviru jedinstvene protuaustrijske inicijative. Takav model uskoro će usmjeriti hrvatske političare i na širu suradnju sa srpskim političarima u Dalmaciji i Banskoj Hrvatskoj, a u konačnici i s mađarskom

oporobom, u zajedničkoj borbi za emancipaciju od Beča. Politika »novog kursa«, kojoj je Trumbić bio jedan od idejnih začetnika, odnijela je prevagu u hrvatskoj politici u razdoblju do početka Prvog svjetskog rata.

Ostale podserije prate Trumbićev angažman i suradnju s prvacima najagilnijih hrvatskih političkih opcija u poslijeratnom razdoblju. Rješenje tzv. hrvatskog pitanja vidio je kroz politički angažman u okviru parlamentarnog djelovanja, čvrsto braneći federalistički princip uređenja Kraljevine SHS. Na čelo Hrvatske federalističke seljačke stranke došao je okupivši ponajviše nezadovoljnike Radićevim pragmatičnim prihvaćanjem Vidovdanskih ustava. Nakon atentata u beogradskoj skupštini 1928, njegov daljnji politički angažman do smrti je bio vezan ponajviše uz HSS i Vladka Mačeka.

Posebno izdvojena podserija s naslovom *Vanjskopolitičko djelovanje 1914.-1935.* prati najznačajniju fazu Trumbićeva političkog angažmana. Građa zastupljena unutar ove podserije zasigurno upotpunjuje širi kontekst u okviru kojeg se odvijala Trumbićeva vanjskopolitička inicijativa. Kao osnivač i predsjednik Jugoslavenskog odbora, tijekom Prvog svjetskog rata kordinirao je i predvodio diplomatsku akciju lobiranja za uspostavu južnoslavenske države, u okviru koje je vidio jedinu realnu mogućnost realizacije tzv. hrvatskog pitanja u poslijeratnom razdoblju. Posebno značajna vanjskopolitička misija koju je Trumbić obnašao bila je ona na Mirovnoj konferenciji u Versaillesu, u svojstvu ministra vanjskih poslova Kraljevine SHS, potom člana delegacije u pregovorima s Italijom u svezi rješenja tzv. Jadranskog pitanja. Upravo iz ovog dijela arhivskog fonda može se steći uvid u nezahvalni položaj u kojem se Trumbić nalazio braneći hrvatski i slovenski teritorij s jedne strane pred talijanskim pretenzijama, a s druge strane pred popustljivošću srpskih političara unutar vlastite delegacije - Nikole Pašića, šefa pregovaračkog tima Kraljevine, kao i tadašnjeg predsjednika vlade Milenka Vesnića.

Iako katalog sadrži reprodukcije određenog broja arhivalija postavljenih na spomenutoj izložbi, a predstavljeni su doista različiti tipovi arhivske građe, ova monografija mnogo je više od

prigodničarskog naslova. Trud i profesionalno znanje koje su uložili priređivači ovog kataloga, viša knjižničarka Mihaela Kovačić i prof. dr. sc. Marko Trogrlić, rezultirao je naslovom koji predstavlja ne samo najrecentniju ocjenu Trumbićeva političkog djelovanja, već i praktično pomagalo koje svatko tko je upućen na istraživački rad u arhivu može samo poželjeti. Utilitarni karakter ovog kataloga ogleda se i u činjenici da u kronološkom nizu donosi priložene bibliografske jedinice, nastale u znatnoj mjeri upravo na građi Trumbićevog arhiva. Stoga je za očekivati da će ovaj naslov poslužiti kao značajan poticaj proširenju spomenutog bibliografskog niza novim raspravama vezanima uz ovog znamenitog Splićanina, kao i uz širi kontekst vremena u kojem je djelovao.

Nikša Varezić

Igor Despot, *Balkanski ratovi 1912.- 1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*. Zagreb: Plejada, 2013, 328 str.

Knjiga Igora Despota pod gornjim naslovom metodološki je podijeljena u dvije veće cjeline (poglavljja), i to: "Balkanski ratovi 1912/13, uzroci, tijek i posljedice" i "Odjeci Balkanskih ratova u Hrvatskoj". Prvi dio je opsegom veći od drugoga. Svako poglavlje podijeljeno je u veći broj potpoglavlja. Uvodni dio sadrži teorijsku podlogu, metode rada te izvore i literaturu. Osnovna pitanja prvog poglavlja sadrže opis prilika u Osmanskom Carstvu uoči ratova, osvrt na mobilizaciju u balkanskim državama, tijekom Prvog i Drugog balkanskog rata. Uz navedeno je i komparativna analiza raznih segmenata ratovanja, kao i analiza politike balkanskih država, pa opis ekonomskih posljedica ratova. Naposljetku, autor donosi i opis umjetničkog i kulturnog

stvaralaštva u vrijeme Balkanskih ratova te historiografske prijepore, poglede i tumačenja. Prvi dio, prema navedenom, prikazuje, dakle, bitne činjenice o ratovima koje su hrvatskim čitateljima uglavnom nepoznate. U njemu se opisuju i percepcije sudionika Balkanskih ratova i interpretacije prošlosti među povjesničarima koji su se bavili tom temom.

U drugome dijelu, "Odjeci Balkanskih ratova u Hrvatskoj", autor daje prikaz političkih prilika u Hrvatskoj i Dalmaciji uoči i tijekom Balkanskih ratova, pa opise pogleda hrvatske javnosti prema Balkanskim ratovima i razloge podrške hrvatske javnosti Balkanskim ratovima. Na kraju autor opisuje prilike u Hrvatskoj i Dalmaciji nakon ratova, daje zaključak i donosi priloge, popis izvora, literature, ilustracija i zemljovida.

U uvodnom dijelu se konstatira da su ratovi vođeni s izlikom ispravljanja povijesnog anakronizma (podnošenja turskog barbarstva u 20. stoljeću na tlu Europe) i oslobađanja "naših" od terora, te pripajanja tih "naših" državama koje su okruživale Osmansko Carstvo. Pritom autor dodaje da se o tom oslobađanju najmanje pitalo one koji su trebali biti oslobođeni. U dokazivanju "našosti" (Makedonija, Istočna Trakija i Kosovo - Stara Srbija) uz povijesno pravo, tvrdi autor, korišteni su i demografski podaci, što on smatra diskutabilnim, s obzirom da se popis stanovništva nije bazirao na osobnom izjašnjavanju. Autor tvrdi da su hrvatski krajevi pružali punu podršku saveznicima u vrijeme ratova, osim "malog klerikalnog dijela pravaša koji su podržavali vanjsku politiku Austro-Ugarske".

Prvo poglavlje knjige opisuje prilike uoči Balkanskih ratova u četiri odjeljka: "Osmansko Carstvo uoči ratova", "Velike sile uoči ratova", "Stvaranje Balkanskog saveza" i "Pokušaj očuvanja *status quo*". Ocjenjujući situaciju u Osmanskom Carstvu uoči Balkanskih ratova, autor konstatira da je područje koje je ostalo Osmanskom Carstvu u Europi bilo izrazito trusno, s nesređenom upravom, bez jednoznačne etničke slike. Dolazak mladoturaka na vlast 1908. autor ne ocjenjuje pravom revolucijom, smatrajući da je dolazak na vlast mladoturaka stavio na veliku kušnju nezavisne balkanske države, surađivati s njima ili ne.